

Др НОВО ВУКОВИЋ
Др ЈОВАН ЧАЂЕНОВИЋ
Др РАДОСЛАВ РОТКОВИЋ

О СТАЊУ НАУКЕ О КЊИЖЕВНОСТИ У СР ЦРНОЈ ГОРИ

Наука о књижевности у СР Црној Гори све до прије десетак година била је у великој мјери препуштена индивидуалној иницијативи. Без високошколских институција, академије наука и специјализованих установа (института) није, наравно, могло ни бити ријечи о неком значајнијем облику усмјеравања и планирања у домену поменуте науке. У том смислу неповољно су утицали и други чиниоци: недовољно развијена мрежа библиотека, релативно скроман библиотечки фонд, несређеност и неистраженост архивског материјала за књижевно-историјска истраживања, оскудна издавачка дјелатност, мали број часописа и специјализованих публикација и, најзад, малобројан и недовољно квалификован кадар. Уз то, у Црној Гори није постојала јача традиција књижевних истраживања. Књижевно диспонирани људи са овога подручја радије су се испробавали на пољу белетристике.

Природно је, дакле, што је бављење науком о књижевности у СР Црној Гори имало карактер индивидуалних подухвата и што је носило све оне хендикепе које један изолован рад нужно има. Сав научник кадар из области књижевних наука формирао се у развијенијим универзитетским центрима ван Црне Горе и по повратку удаљавао се не само од институција неопходних за бављење поменутом науком него и од праве научне и стваралачке климе. Па ипак, и уз дјеловање свих побројаних околности, постигнута су одређени резултати. Један број, прије свега млађих научних радника, настојао је да се, колико су то могућности дозвољавале, укључи у токове научног живота своје струке, објављујући радове у научним и књижевним гласилима ван Црне Горе или у Црној Гори, учествујући на конгресима и симпозијумима у земљи и иностранству или радећи на пројектима у оквиру свог стручно-научног квалификовања (магистарске и докторске дисертације).

Одређен подстицај за бављење науком о књижевности давале су неке институције и асоцијације чији домен основне дјелатности није подразумијевао (или је сасвим мало подразумијевао) бављење науком. Ту истичемо, у првом реду, Педагошку академију у Никшићу (Одсек за српскохрватски језик и књижевност), НИО „Побједа“ — ОУР Издавачке дјелатности (раније Графички завод у Титограду) и Друштво за српскохрватски језик и књижевност СРЦГ.

Одсек за језик и књижевност на Педагошкој академији у Никшићу окупљао је одређен број људи са академским и научним звањима, који су, поред наставног посла, били активни и у научноистраживачкој дјелатности. Осим радова које су публиковали у облику монографије, дужих или краћих студија, чланака и прилога, они су активно учествовали у раду скоро свих славистичких, фолклористичких и сродних конгреса и научних окупова у земљи, а и неколико иностраних. Своје радове публиковали су и у Црној Гори: у нашим издавачким кућама и гласилима као што су Годишњак ПА, часопис „Стварање“, ревија „Овдје“, зборник Друштва за језик и књижевност, итд. Поменути Одсек дјеловао је подстицајно на стручно-научно изграђивање млађег кадра, тако да се оформио релативно широк круг стручњака који се могу квалификовани бавити науком о књижевности. Уз друштвене потребе, и та је чињеница утицала да се формира Одсек за српскохрватски језик и књижевност на Наставничком факултету.

Поред тога, у раду неких издавачких кућа заслужују пажњу неке едиције („критике, студије, есеји“) у којима су се појављивала и дјела домаћих аутора из науке о књижевности. Посебан значај има Библиотека „Луча“ у којој је штампано 66 књига из нашег књижевног наслеђа. Књиге су опремљене, углавном солидним, уводним студијама и другом апаратуром а на том послу ангажовани су и неки веома значајни научни радници из Црне Горе и других наших средина.

Друштво СР Црне Горе за српскохрватски језик и књижевност, као стручна асоцијација која обједињује професоре и наставнике тих предмета, мало је имало могућности да учини нешто више на активирању научних истраживања. Чланови Друштва са својим рефератима учествовали су на већини славистичких конгреса. У заједници са одговарајућим друштвом СР Србије, издаје часопис „Књижевност и језик“ у коме су објављени бројни прилози аутора из Црне Горе. Осим тога, Друштво је организовало, само или у сарадњи са другим институцијама (обично Заводом за унапређивање школства и Наставничким факултетом), низ врло успјелих стручних семинара за своје чланство. На тим семинарима излажу своје погледе и научне резултате веома познати стручњаци са разних југословенских универзитета, што је, свакако, био допринос стварању одређене духовне климе која је подстицала потенцијални домаћи научни кадар.

Значајан услов за побољшавање услова за рад у области науке уопште, па и науке о књижевности, представљало је оснивање Црногорске академије наука и умјетности (ЦАНУ). У оквиру организације ЦАНУ основан је Одбор за језик и књижевност, који се касније раздвојио у два тијела — Одбор за језик и Одбор за књижевност. Одбор за књижевност углавном је преузео најбитније послове из тог домена које је Академија планирала. Академија је формирала и одборе за критичка издања П. П. Његоша, С. М. Љубише и М. Миљанова, започињући тако један веома амбициозан пројекат великог значаја. Други велики пројекат Академије, који треба да се ради етапно и дугорочно, јесте рад на Историји црногорске књижевности. Осим тога, покретањем „Гласника ЦАНУ“, организовањем научних скупова и других видова научног рада, издавачком дјелатношћу и личним учинком чланова и сарадника, Академија је постала стуб књижевно-научне дјелатности у Црној Гори. За вријеме њеног релативно кратког постојања квалитет научног живота из области књижевности знатно је порастао. За жаљење је, међутим, што су се неке њене иницијативе угасиле због недостатка кадровских снага и финансијских средстава (оснивање института за језик и књижевност и др.).

Такође важан чинилац у побољшавању услова за књижевна истраживања представља Одојек за српскохрватски језик и књижевност југословенских народа и народности, на Наставничком факултету у Никшићу. Поред амбициозног програма, појачаног стручног и научног кадра, брижљивијег одбора студената и сл., што подразумијева профил једне факултетске катедре, Одсек је учинио и значајне кораке на плану организованог научноистраживачког рада и сарадње са институцијама које се баве сличном дјелатношћу. Већина наставног кадра са Одојека укључена је у неки научни пројекат из језика или из књижевности, организовано је више стручних разговора, тзв. округлих столова и сл. и два југословенска симпозијума о актуелним темама из црногорске књижевности.

Наравно, не треба previdјети ни допринос и других институција (СИЗ за научне дјелатности, издавачка предузећа, Завод за унапређивање школства, итд.), листова и часописа (посебно часописа „Стварање“ и ревије „Овдје“, затим часописа „Споне, „Мостови“ и „Одзиви“) и појединачна, али ван сумње је да су ЦАНУ и Одсек за српскохрватски језик и књижевност на Наставничком факултету дали основни печат књижевно-научном животу Црне Горе у посљедњој деценији.

Природа књижевно-научног рада у великој је мјери ослоњена на индивидуалне напоре и могућности, можда више него у било којој области друштвених наука. Та чињеница, наравно, ставља у први план научни кадар, односно његову бројност, структуру и квалитет.

Научни кадар из области књижевних наука у Црној Гори стварао се претежно самоиницијативно, рјеђе плански, уз мању или већу финансијску подршку појединих институција и СИЗ-а за научне дјелатности. Квалификациона структура тога кадра нагло се побољшала у посљедњој деценији, што је у великој мјери постигнуто отварањем научних и високошколских установа. Данас у Црној Гори живи и ради 12 (дванаест) доктора и десетак магистара књижевних наука. Томе треба додати и један број млађих људи који тренутно студирају трећи степен или раде на докторским дисертацијама. Већина тог кадра ради на Одсеку за српско-хрватски језик и југословенске књижевности на Наставничком факултету у Никшићу (7 доктора и 2 магистара).

Већина књижевних радника бави се историјом националних југословенских литература. Највише је тема докторских дисертација из области југословенских литература, двије теме се односе на теорију литературе, а двије су компаративног типа.

Формирање, развој и усмјеравање кадра из ове области ограничени су недовољним могућностима заинтересованих институција, недовољним средствима СИЗ-а за научне дјелатности и скромним издавачким плановима. Већина објављених радова публикује се ван Црне Горе. Могућности учествовања на симпозијумима и постдокторским студијама у иностранству веома су мале, а исто тако и могућности гостовања и размјене предавача. У том смислу тешко да ће се шта побољшати у скорије вријеме.

Само два гласила која објављују радове из науке о књижевности имају јасну научну физиономију. На жалост, она нијесу специјализована за науку о књижевности. Истина, понеки тематски број посвећен је овој науци. То су већ помињани „Гласник ЦАНУ“ и „Годишњак Наставничког факултета у Никшићу“. Радове из области ове науке доноси и „Гласник Цетињских музеја“, али то гласило има сасвим другу оријентацију.

Од књижевних гласила највећи значај имају часопис „Стварање“ (који има и најбогатију традицију) и ревија „Овдје“. Поред белетристичких и других текстова, они у сваком броју доносе и радове из науке о књижевности, посебно књижевно-критичке текстове. Треба, свакако, поменути и одређен допринос часописа „Споне“, „Мостови“ и „Одзиви“. Текстове књижевно-критичког и књижевно-историјског карактера доносе „Побједа“ и „Обод“. Чињеница да књиге из науке нијесу у економском смислу курентна роба утицала је на издавање таквих дјела. Чињеница је, такође, да је веома уочљива несразмјера између броја наслова из белетристике и броја наслова из науке о књижевности и књижевне критике у плановима тих кућа. Ситуација се поправила организовањем издавачке дјелатности на Универзитету „Вељко Влаховић“, у оквиру НИО „Универзитетска ријеч“. Ипак, издавачка дјелатност остаје као један од проблема развоја цјелокупне науке у Црној Гори, па и књижевне.

О неким значајнијим књижевно-научним пројектима у Црној Гори тешко да је могло бити ријечи прије оснивања одговарајућих научних институција. Убрзо по оснивању, ЦАНУ, односно њено Одјељење умјетности, покренула је прилично амбициозну активност.

Први замашни и дугорочни пројект био је рад на критичким издањима дјела наших великих писаца XIX в. Његоша, Љубише и Миљанова. Формирани су одговарајући одбори, ангажовани стручни сарадници, донесени планови рада и утврђени рокови. Убрзо се наишло на тешкоће разних врста, посебно финансијске. Показало се да су научне снаге за овај посао доста скромне (неке академије имају за тај посао специјализована одјељења). Ипак, посао је, макар и у једном далеко успоренијем ритму од предвиђеног, одмицао. Најдаље се отишло у припремању Љубишиних дјела. Но, без обзира на то када ће цио пројекат бити завршен, он је од веома великог научног и културног значаја. Њим се постављају неки битни предуслови за многа каснија истраживања.

Пројекат, који је практично на овом почетку, и у понечему само у сфери идеја, јесте историја црногорске књижевности. Ријеч је о послу који подразумијева веома стручан научни тим, много времена и средстава. Успјех тог посла биће у великој мјери условљен даљим развитком и положајем књижевне науке у Црној Гори, појединачним истраживањима и то не само на књижевном него и на интердисциплинарном плану, итд.

ЦАНУ је организовала и неколико значајних симпозијума.

Симпозијум о Стефану Митрову Љубиши одржан је у Титограду и Будви од 21. до 23. априла 1976. Поднесено је преко двадесет реферата и саопштења, који су публиковани у посебном зборнику „Стефан Митров Љубиша“, у издању ЦАНУ, 1976.

Симпозијум о Марку Миљанову одржан је 7, 8. и 9. маја 1981. у Титограду, изабрани реферати су публиковани у Гласнику Одјељења умјетности бр. 3, 1981, 113—252.

Симпозијум о Божидару Вуковићу одржан је септембра 1983. у Титограду.

На Наставничком факултету (и раније Педагошкој академији) у Никшићу одржано је више научних скупова. У оквиру Никшићких књижевних сурета одржано је пет разговора („округли сто“) о темама *Функција и природа књижевне критике*, *Социјална књижевност у Црној Гори између два рата*, *О Тину Ујевићу у Црној Гори*, *Ратни роман у југословенским књижевностима*, *Књижевни прилози у „Слободној мисли“*. Прилози су дјелимично публиковани у часопису „Споне“. Факултет је организовао и два симпозијума:

О периодизацији црногорске књижевности, 11. и 12. маја 1981. Реферати су публиковани у Зборнику Наставничког факултета, 5—6. 1982.

Симпозијум „Романи Михаила Лалића“ одржан 8. и 9. октобра 1984 (у суорганизацији са Културно-просвјетном заједницом и НИО „Универзитетска ријеч“). Прочитано је око 20 реферата. Симпозијум је одржан у знаку Лалићевог јубилеја (70-годишњице). Истим поводом у ЦАНУ је одржана промоција зборника „Лалићу у почаст“. Реферати са Симпозијума биће публиковани у посебном зборнику.

Наука о књижевности у СР Црној Гори посљедњих година почиње да добија организованији вид и квалитативни успон. Међутим, обје те констатације могу се прихватити у врло условном значењу, односно само у поредбеном односу са ранијим стањем. Општа ситуација те научне дисциплине у нашој републици и даље није задовољавајућа. Научни радници из ове области и даље имају веома сужене могућности за рад и стваралаштво: постоји само један значајнији књижевни часопис, не постоје сталне специјализоване едиције, не постоји књижевни лист, не постоји институт, могућности усавршавања веома сужене и сл.

Посебан проблем науке у Црној Гори а, у оквиру тога, и ове научне области, јесте недостатак материјалних средстава и неадекватно финансирање. Сазнаје се да су неки важни пројекти ЦАНУ (поред осталог, и пројекти тзв. критичких издања) успорени или парализовани и из финансијских разлога. Може се онда претпоставити у каквом су положају мањи пројекти, иза којих стоји појединац или група научних радника. Нема сумње да ће се морати направити радикалне измјене у тој сфери.

Стање науке о књижевности у Републици у зависности је од бројности и квалитета научног кадра. Постојећи кадар је, судећи по старосној структури, у најбољем стваралачком добу, али он је малобројан и споро се подмлађује. Непостојање института и веома сужене могућности пријема асистената на Одојеку за сх. језик и књижевности југ. народа и народности, непостојање студије III степена на Универзитету, скромне могућности стипендирања постдипломаца и постдоктораната и сл. — ове су то неповољне околности за формирање и усавршавање научног кадра и његово квалитативно израстање. Зато је нормално очекивати да ће и убудуће Црна Гора у извјесној мјери заостајати не само по бројности кадра него и у сфери квалитетнијег књижевно-научног живота. Садашња евидентно неповољна ситуација, посебно у области књижевне критике — која је, због недовољности квалификованог кадра, често препуштена аматерима и лаицима — а и у неким другим подручјима ове науке, неће се битно промијенити.

Оријентација наших књижевних истраживача била је претежно везана за област црногорске књижевности. Међутим, за један развијенији научни живот нужна су шира и свестранија научна интересовања у југословенском и свјетском простору. Посебно је битна информисаност о достигнућима теоријске мисли. Требало би, у том смислу, уклонити све оне узроке који су нашу науку у

цјелини, па и књижевну, задржавали у домену застарјелог, превазиђеног.

У вези са изложеним гледањем, чини се да је један од приоритетних задатака друштва материјално јачање науке. Кад је у питању наука о књижевности, треба поћи организационог и кадровског јачања постојећих научних институција. Јасно, и та претпоставка подразумијева не баш мали финансијски напор заједнице.

